

Obrazovanje i »učinak svetog Mateja«

VLADO PULJIZ

Studijski centar socijalnog rada

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

doi: 10.3935/rsp.v16i2.882

U raspravama o obrazovnom sustavu, posebno o njegovom financiranju, ne treba zaboraviti da je i kod nas, uostalom kao i u drugim zemljama, na djelu tzv. učinak svetog Mateja.¹ Taj pojam dugujemo američkom sociologu Robertu K. Mertonu koji ga je prvi upotrijebio u jednom članku objavljenom 1968. godine. Naime, Merton je pokazao da u SAD-u najpoznatiji znanstvenici i najprestižnija sveučilišta nad drugim manje uspješnim znanstvenicima i sveučilištima održavaju, ili čak povećavaju, svoju prednost u području istraživanja (Merton, 1968.). Slijedeći Mertona, drugi su sociolozi preuzeli taj termin i koristili ga, prije svega, u istraživanjima koja su se odnosila na obrazovni proces. Oni su tako otkrili da tijekom obrazovanja najbolji učenici i studenti povećavaju svoju prednost nad onima koji su od njih na početku obrazovnog procesa bili u nepovoljnijem položaju (Walberg i Tsai, 1983.). Način kako u obrazovanju djeluje socijalno-statusni selektivni mehanizam predočili su francuski istraživači A. Sauvy i A. Girard. Diferencijacija se, kako su utvrdili, odvija u četiri etape: (1) u osnovnoj školi bolji uspjeh postižu djeca iz viših socijalnih slojeva, (2) pri jednakom uspjehu djeca iz viših socijalnih slojeva češće nastavljaju školovanje drugog stupnja, (3) u školama drugog stupnja djeca iz nižih slojeva postižu slabiji uspjeh i u više slučajeva napuštaju školovanje, (4) djeca iz nižih slojeva rjeđe se upisuju na sveučilište i na studiju postižu slabiji uspjeh (Sauvy i Girard, 1965.). Znatno

manje sudjelovanje djece poljoprivrednika u višim stupnjevima obrazovanja svojevremeno smo objašnjavali s tri osnovna faktora: troškovima školovanja, dostupnošću informacija i kulturnim modelom roditeljske obitelji. Tada smo utvrdili: »Za djecu poljoprivrednika škola je jedno veliko osvajanje, dok se za djecu podrijetlom iz viših socijalnih slojeva obrazovanje javlja kao neka vrsta nasljedstva« (Puljiz, 1977.:123).

Postavlja se pitanje je li »učinak svetog Mateja«, o kojem se u sociološkoj literaturi mnogo raspravljalo šezdesetih godina prošlog stoljeća, na djelu i u današnjim društvima, dakle i u našem društvu. Ako uspoređujemo suvremena društva s onima od prije četrdeset, pedeset godina, možemo konstatirati da je danas školovanje znatno masovnije. K tome, općeprihvaćena je paradigma »društva znanja« i »cjeloživotnog učenja«, kao preduvjeta razvoja i socijalne integracije. Drugim riječima, obrazovanje je dospjelo u središte »proizvodnje društva«, kako bi rekao A. Touraine. S druge, suprotne strane, snažan neoliberalni val i slabljenje distributivne kejnzijanske države-nacije, koji je obilježio intenzivan proces globalizacije posljednjih nekoliko desetljeća, doveli su do povećane društvene diferencijacije, marginalizacije i isključivanje brojnih skupina stanovnika. Refleksi tog procesa prisutni su i u obrazovnom sustavu; u njemu se zrcale nove socijalne nejednakosti.

Hrvatska u tome nije iznimka. Usporedba obrazovne razine roditelja i studiranje

¹ U Evandelju prema svetom Mateju nalazi se rečenica: »Onomu tko ima dat će se i obilovat će, a onomu tko nema oduzet će se i ono što ima« (Mt, 13, 12).

djece pokazuje velike razlike koje se pojavljuju između pojedinih socijalnih skupina u pristupu visokom obrazovanju (npr. vidjeti grafikoni u Doolan i Matković, 2008.).

Logično je pretpostaviti (mada o tome nemamo empirijskih nalaza) da na sveučilištu studenti koji potječu iz viših socijalnih slojeva češće završavaju studij i postižu bolji uspjeh nego djeca podrijetlom iz siromašnijih i slabije obrazovanih obitelji. Prema tome, socijalno-statusni mehanizam selekcije unutar obrazovnog sustava nastavlja djelovati.

U terminima socijalne politike možemo reći da u sekundarnoj distribuciji, kojoj pripada obrazovni sustav, pretežno usmjerenom na smanjivanje socijalnih razlika i ujednačavanje životnih šansi, više dobivaju oni koji su već ostvarili prednost u tzv. primarnoj distribuciji (naslijeđe, tržište). Na djelu je klasičan »učinak svetog Mateja« – oni koji već imaju više će dobiti iz zajedničkih fondova. Drugim riječima, usporedno s društvenim promjenama kojima je afirmirana uloga znanja i obrazovanja, a koje slijedi povećanje broja studenata, nisu se smanjile nejednakosti u obrazovanju; one i dalje perzistiraju.

Kakvu, dakle, javnu politiku treba voditi ako želimo smanjiti nejednakosti u obrazovanju (koje se potom reproduciraju u svijetu rada i socijalnom statusu!), odnosno poboljšati obrazovne šanse djece iz nižih socijalnih slojeva? Osnovni je naš zaključak da treba afirmirati inkluzivne, uključujuće, socijalne i druge javne politike, koje će u obrazovnom procesu podupirati pripadnike siromašnijih socijalnih slojeva u njihovu nastojanju da poboljšaju svoje šanse socijalnog uspona. To znači veća ulaganja u dostupnost i kvalitetu obrazovanja na svim razinama, veću materijalnu potporu siromašnijim učenicima i studentima; dakle, ne svima, bez obzira na njihov materijalni status, kako se to u nas uobičajilo u posljednjem razdoblju. Primjeri zapostavljanja značenja

socijalnog statusa u hrvatskim javnim politikama prema obrazovanju jesu, pored ostalog, besplatni udžbenici svim učenicima, oslobađanje plaćanja participacije za studij onih studenata koji su postigli najbolji uspjeh, prednosti kod ostvarivanja prava na smještaj u studentskom domu pretežno na temelju kriterija uspjeha, neznatan broj stipendija za siromašnije studente itd. Ovo se može shvatiti kao zanemarivanje kriterija izvrsnosti koji se kod nas u javnom diskursu veoma često spominje. Naravno da treba na neki način nagrađivati najbolje, ali istovremeno treba razviti mnogo širi mehanizam potpore za one siromašnije, koji su, s obzirom na početni socijalno-ekonomski položaj ostvarili rezultate i tako demonstrirali svoje potencijale.

Razvijajući inkluzivne javne politike aktivirali bismo velike, zasad zanemarene, potencijale ljudskog kapitala, koji je, kako znamo, temeljna pretpostavka napretka u suvremenom društvu.

Studentski zahtjev za besplatnim studiranjem trebao bi u našem društvu pokrenuti široko preispitivanje javnih politika koje bi trebalo dovesti do koncipiranja otvorenijeg i pravičnijeg obrazovnog sustava, koji će povećati obrazovne šanse siromašnijeg dijela stanovništva.

LITERATURA:

- Merton, R. K. (1968). The Matthew effect. *Science*, 159(3810), 56-63. doi:10.1126/science.159.3810.56
- Walberg, H. J., & Tsai, S-L. (1983). Mathieu effects in education. *American Educational Research Journal*, 20(3), 350-370.
- Sauvy, A., & Girard, A. (1965). Les diverses classes sociales devant l'enseignement. *Population*, mars-avril.
- Puljiz, V. (1977). *Eksodus poljoprivrednika*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Doolan, K., & Matković, T. (2008). *Koga nema? O (ne)jednakim mogućnostima u utrci za akademskim kvalifikacijama u Hrvatskoj*. Posjećeno na mrežnoj stranici <http://www.h-alter.org/vijesti/hrvatska/koga-nema>